

Dengang i tyverne

- da byen flyttede
på landet

DENGANG I TYVERNE – DA BYEN FLYTTEDE PÅ LANDET

En film af Jimmy Andreasen, Harold Ryan og Hans Erik Andersen.

Medvirkende: Ebba Hansen, Otto M. Hansen, Marie Henriksen, Anders G. Nørballe og Egon Toft Sørensen.

Kamera: Jimmy Andreasen.

Lyd: Harold Ryan.

Assistent: Michael Rasmussen.

Interview: Hans Erik Andersen.

Historisk konsulent: Poul Sverrild.

Indtaling: Morten Grunwald.

Klip: Jimmy Andreasen.

Mix: Jon Bille Brahe.

Producent: IN FILM aps.

Filmen er produceret for Hvidovre Kommune med støtte fra Københavns Amt, Handelsbanken, Boligselskabernes Landsforening, K.A.B., Kreditforeningen Danmark og LO.

Historisk materiale fra Arbejderbevægelsens Bibliotek, Det kongelige Bibliotek, Københavns Universitetsbibliotek, Hvidovre Lokalhistoriske Arkiv, Rødovre Lokalhistoriske arkiv, Tårnby Lokalhistoriske Samling, Landsarkivet for Sjælland, Rigsarkivet, København Bymuseum, Nationalmuseet i Brede og Ford Motor Company.

Filmfnsnit fra Nordisk Film Kompagni, »Ugerevy Danmark 1917« og Fru Axel Bernøe, »Hvidovre 1922«.

Tak til de mange Hvidovreborgere der har ydet en uvurderlig hjælp.

Udlejning: Statens Filmcentral.

Fordkasser blev brugt til byggemateriale (Ford Motor, arkiv).

Forsiden: Et af de første »lysthuse« opført omkring 1921 (Hvidovre lok. hist. arkiv).

INDHOLD

Det handler filmen om s. 3

Bolignød og kampen for en menneskeværdig tilværelse s. 4

Dengang og nu af Villy Sørensen s. 12

At dykke ned i lokalhistorien s. 16

Hus bygget af forhåndenværende materialer – Fordkasser (Kgl. Bibl. arkiv).

»Klodshans«, 1916. »Hvorledes boer jeg godt og billigt uden Lejlighed?«

Det handler filmen om

Af Jimmy Andreasen

»Dengang i Tyverne« handler om bolignøden i København fra omkring 1915 og den deraf følgende udvandring til de omliggende landsbyer.

Filmen behandler specielt de problemer, de udvandrende arbejdere må slås med i landsbysamfundet Hvidovre, der nægter at optage de nye indbyggere. En kamp mellem bønder og arbejdere – mellem det bestående og en uundgåelig udvikling.

Hvor filmen forlader samfundet har bønderne resigneret og arbejderne vundet kampen – retten til at eksistere i samfundet. Hvidovre er ved at udvikle sig fra en landsby til en af de forstæder, der findes utallige af i dag.

Sideløbende fortæller filmen om den medfølgende boligspekulation – om tidens arbejdsløshed og samfundets dårlige sociale vilkår.

Når filmen beskriver et lokalsamfund, hænger det sammen med, at en tidsperiode, en ændring af sociale og økonomiske forhold, ofte kan illustreres mest markant ved at dykke ned i et mikrosamfund – en lille del af helheden. Her ses de generelle forandringer i samfundet nok så tydeligt.

Filmen er bygget op omkring interviews med mennesker, der var unge eller børn i tyverne og vidner til/deltagere i »kampen om Hvidovre«.

Interviews veksler med fotos, avisudklip og filmcitater fra perioden og samles af en løbende kommentar.

»Klodshans«, 1925. »Flyttedag«.

Bolignød, nybyggere og kampen for en menneskeværdig tilværelse

Af Jimmy Andreassen

»De så jo hellere, vi pakkede vores kluns og tog hjem, hvor vi kom fra... det var jo et landsbysamfund, som var klæbet sammen gennem generationer...« (citater af Marie Henriksen født 1890).

Fra 1915 og frem skaber den fortsatte store vandring fra land til by – specielt København – stor bolignød blandt den fattigere del af befolkningen.

Inden 1. Verdenskrigs udbrud er der ingen markant mangel på boliger – faktisk er der i tiåret forinden en overproduktion, som bevirker et stop for alt boligbyggeri.

For sent går det op for bygherrerne, at der igen – i lighed med 1890-erne – er opstået boligmangel, som – p.g.a. krigens forsyningskrise – ikke umiddelbart lader sig løse.

Hele tiåret 1915-25 er præget af bolignød, og i 1923 er der registreret omkring 30.000 boligløse alene i København.

Klassebillede. Hvidovre Skole (Hvidovre lok. hist. arkiv).

Husvildefamilier indkvarteret i københavnske skolestue (Arbejderbevægelsens Arkiv).

Myndighederne søger konstant at finde løsninger: Der indrettes midlertidigt et stort antal husvildebarakker, men der må også findes ekstraordinære foranstaltninger: Man indkvarterer kvinder og børn på skoler, i Sundholms fattigbarakker og sågar kvindefængslet på Christianshavn benyttes.

Disse midlertidige løsninger er kun møntet på kvinder og børn – mændene henvises til selv at løse deres problemer: et stort antal mænd lever på gaden!

Der tales om truslen mod familien som institution, og det er på denne baggrund, at visse familier søger at løse deres problemer på egen hånd.

I Københavns umiddelbare omegn ligger små landsbyer. Her bor en befolkning af bønder, smågartnere og fiskere uden nævneværdig kontakt med hovedstaden.

Landsbyerne præges af overskuelighed: der bor få mennesker, kommunerne styres af små sogneråd, familier, som i generationer har boet og arbejdet her, har foreløbig hånd i hanke med udviklingen.

Jorden i disse landsbysamfund ejes af lokalbefolkningen – er gået i arv gennem generationer – men i tiåret inden Verdenskrigen, begynder firmaer og enkeltpersoner at opkøbe jorden med forskellige formål for øje.

Således har eksempelvis en århusiansk smørgrosserer købt jord i Hvidovre med det formål at anlægge en fabrik. Planerne opgives, og jorden forpagtes midlertidigt til de lokale.

Et aktieselskab, oprettet alene med henblik på jordspekulation, har anderledes målrettet købt jord forskellige steder i Københavns omegn, bl.a. i Hvidovre. Denne lægges i venteposition – bortforpagtes midlertidigt til landbrug, eller den udlægges til kolonihaver for bedrestillede københavnere – mens man venter på »bedre tider«.

Disse tider oprinder under Verdenskrigen 1914-18, hvor bolignøden gør det muligt at udleje eller sælge små jordlodder til københavnske arbejdere uden tag over hovedet.

Nybyggerne skaffer byggematerialer af alt forhåndenværende affald, bl.a. fra Ford Motor Kompagni i Sydhavnen (»Fordkasser«), og transporterer det til Hvidovre. Her bygger de små skure, som de bebor uden at have de mest nødvendige sanitære foranstaltninger.

Forholdene er så elendige, at BT helliger sin forside til en billedreportage og yderligere en side til en oprørt artikel. Heri hedder det bl.a.:

Hvidovre Sogneråd 1920-25 med formand Carl Larsen i midten (Hvidovre lok. hist. arkiv).

Hus i Valby. 1932 (Københavns Bymuseum).

»Man maa selv se, hvilket Virvar af sammenflickede Pakkassesider, Sildekasser, Metalpladelapper, Murbrokker, Sejldugspjalter og Tagpapflager, som her klaskes tilfældigt sammen, ikke blot faar Navn af Menneskeboliger, men virkelig Sommer og Vinter maa huse hele Familier, baade Børn og Voksne, for at kunne fatte, hvilke Dybder Bolignøden har naaet...«

Beboerne i Hvidovre har i længere tid nøje fulgt udviklingen og føler sig – i takt med tilflytternes stigende antal – stadig mere foruroligede. Sognerådet reagerer dog først, da flere nybyggere i 1921 forlanger at få deres børn i kommunens eneste – allerede overfyldte – skole.

Kommunen nægter at optage børnene under henvisning til, at »lysthusbeboerne« ikke bor lovligt i Hvidovre.

Nybyggerne klager til Københavns skoledirektion og til skoledirektionen for Sokkelunds Herred. Klagerne bliver imødekommet – Hvidovre bliver pålagt at optage børnene i kommuneskolen.

København er naturligvis ikke interesseret i at få beboerne tilbage, og skoledirektionen for hele herredet repræsenterer, vel også p.g.a. Københavns store befolkningsunderlag, først og fremmest hovedstadens interesser.

Richard Meddelelse
 Alle Lyghedsbrevs i alle gæmmer
 ekspederes overalt i alle lande
 og alle mødtes i alle lande
 og alle lande i alle lande

BETI

Richard Meddelelse
 Alle Lyghedsbrevs i alle gæmmer
 ekspederes overalt i alle lande
 og alle mødtes i alle lande
 og alle lande i alle lande

10 ORE

TIRSDAG DEN 17. OKTOBER 1922

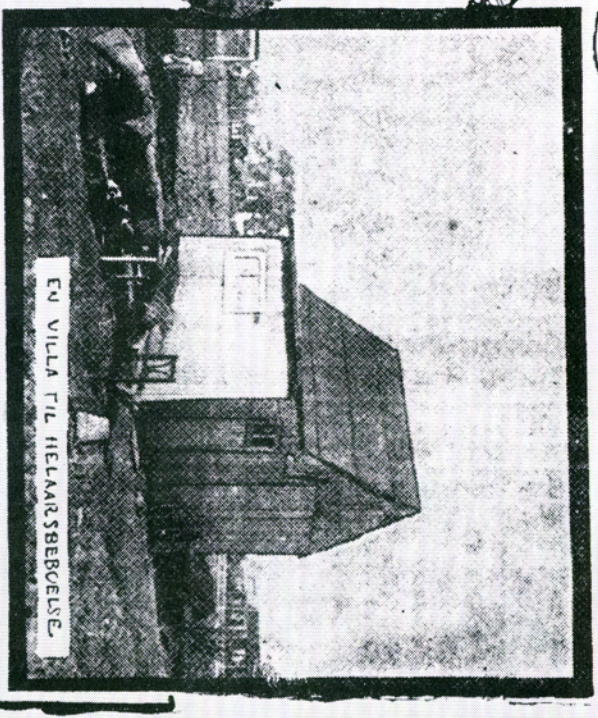
10 ORE

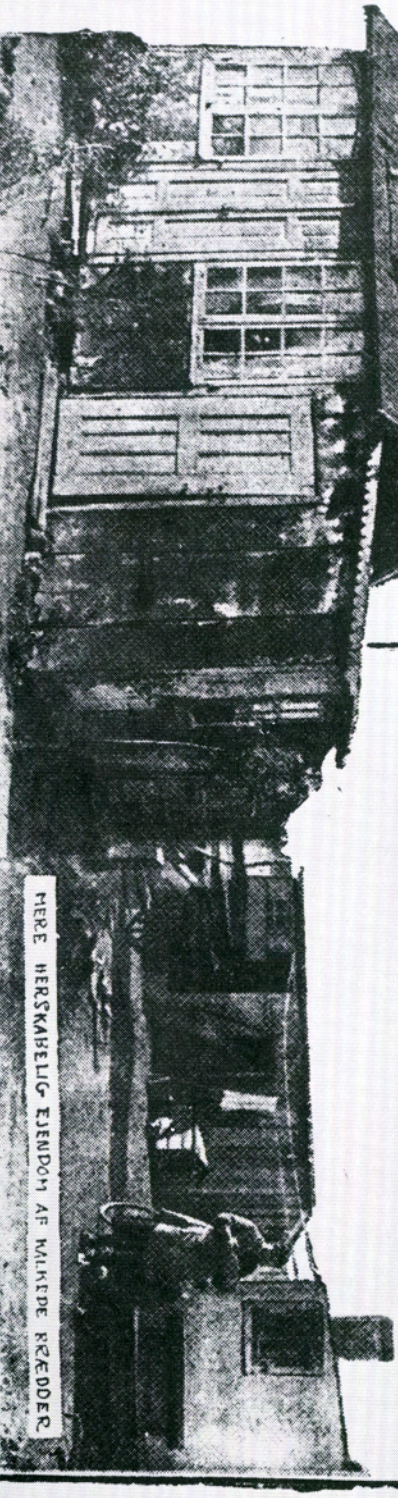
DER SLIKKER SOLSKIN PAA "VERANDAEN"

"JENTER-
KARTOP-
LEKKE
DANSER OP"

EN VILLA TIL HELAARSBEDELSE

HEDE HERSKABELIG EGENDOM AF MALEDE REEDDER

Hvidovre føler med god grund, at man prøver at »eksportere« problemer på landsbyens bekostning, og sognerådet søger med alle tænkelige midler at hindre en udvikling, som uvilkaarligt vil medføre, at et stadigt større antal økonomisk mindrebemidlede vil komme til at dominere landsbyen.

Med sognerådsformand Carl Larsen i spidsen vælger sognerådsflertallet at betragte »lysthusbeboerne« som »ikke eksisterende« i landsbyen. De nægtes alle rettigheder: optagelse på valglisten, skattelisten, understøttelse og skolegang.

Efterhånden som lysthusbeboernes antal stiger, skærpes modsætningsforholdet mellem nybyggere og sognerådsflertal:

Nybyggerne sender snesevis af klager til Undervisningsministerium og Indenrigsministerium.

Sognerådsflertallet anmelder flere lysthusbeboere til politiet for bl.a. overtrædelse af bygge- og brandvedtægter.

Indenrigsministeriet bliver direkte involveret i konflikten. Man nedsætter et udvalg med særlig henblik på »de ulovlige lysthusbeboeres retsstilling«.

Flertallet i udvalget konkluderer, at kommunerne i Københavns omegn skal acceptere lysthusbeboere på lige fod med kommunernes øvrige indbyggere.

I betænkningens efterord kan man endvidere læse, at »kommunerne ... i løbet af en årrække ganske vil miste deres karakter af landkommuner og blive en slags forstæder til hovedstaden«.

Sognerådsflertallet i Hvidovre nægter at efterkomme betænkningens konklusion. Man undlader fortsat at uddele selvangivelser til nybyggerne, undlader at give dem valgret til såvel kommune- som landvalg etc.

Lysthusbeboernes antal er i efteråret 1923 steget til over 40% af kommunens beboere, og konflikten er på sit højeste.

Indenrigsministeriet er længe henholdende med at sætte sanktioner i værk over for sognerådsflertallet i Hvidovre. En del af forklaringen herpå skal ses i lyset af det interessefællesskab, der er mellem de venstrekonservere regeringspartier og landkommunens borgerlige sognerådsflertal.

Først ved det landspolitiske systemskifte i 1924 – ved venstre-regeringens fald og Th. Staunings magtovertagelse – må sognerådet i Hvidovre indse, at kampen er ved at være tabt.

Sognerådvalget i 1925 markerer konflikten endelige afslutning. De borgerlige må overgive socialdemokraterne det absolutte flertal. Nybyggernes stemmer er udslagsgivende for valgets udfald.

Udflytning skete også til andre kommuner omkring København. Tårnby 1929 (Lok. hist. arkiv).

Dengang og nu

Af Villy Sørensen

Der er ingen anden tid, der kan føles så fjern, som tiden lige før man selv blev født. Andre historiske perioder kan man interessere sig for og prøve at sætte sig ind i på lige fod med alle andre. Men årene før man selv blev til, den tid, som de ældre mennesker var præget af og fortalte om, – den bliver ved med at høre til forhistorien, til sagntiden.

Da jeg, som blev født sidst i de »brølende tyvere« (sådan har man kaldt det tiår, fordi det skulle være særlig lystigt og livligt, efter første verdenskrig og før den store økonomiske verdenskrise), så »Dengang i tyverne...«, blev jeg grebet af stor undren over, at denne forhistoriske tid ikke ligger længere tilbage. Jeg forestiller mig, at meget yngre mennesker, der endnu ikke har levet længe nok til at opleve, hvor hurtigt tingene forandrer sig, må undre sig endnu mere. Men for dem, der er vant til at se historiske film og TV-serier, er filmen måske blot endnu et vidnesbyrd om, at næsten alting var anderledes før i tiden.

Anderledes var det. Det var før socialreformen, før velfærdsstaten, før den store velstandsstigning i efterkrigstiden, før man brugte olie til opvarmning, før oliekrisen og før det, som vi nu med tvivlsom ret kalder krise, med arbejdsløshed og bolignød, der ikke er lige så alvorlig som dengang i tyverne, men som dog nok skal gøre os mere åbne for den tids problemer. Vi kan på én gang føle lettelse over, at de små i samfundet ikke bliver ladt helt i stikken i dag – og beskæmmelse over at vi, som er nået så vidt, dog ikke er nået videre.

Der er stadig i det meget rigere samfund stor forskel på dem, der har (arbejde og gode boliger bl.a.) og dem, der ikke har. Der er stadig nogle, der forsøger at holde andre ude, omend ikke så bastant og håndgribeligt som i filmens skoleeksempel fra det gamle Hvidovre. Hos os foregår kampen på et meget højere økonomisk niveau, andre steder foregår den stadig på et meget lavere; den foregår også mellem os i den rige del af verden og dem i de fattige verdensdele. Kan de, der i sin tid flyttede til Hvidovre, ikke ligefrem minde om dem, der nu flygter til os i Danmark? Og kan vi ikke selv minde om de skikkelige Hvidovre-bønder, der ikke ville have deres lille samfunds økonomi ødelagt af indvandrere – og især ikke ønskede at miste flertallet i Sognerådet og dermed magten?

Fruer til teselskab (Hvidovre lok. hist. arkiv).

Marketenderi. 1919-20 (Hvidovre lok. hist. arkiv).

De, der ser »Dengang i tyverne«, får vist umiddelbart sympati for tilflytterne og bliver måske også indignerede over sognerådets vrangvillighed. Ikke fordi filmen direkte tager parti, men fordi vi får tilflytternes problemer ind på livet med deres egne ord, og fordi det er indlysende, at vi alle må have ret til at være her.

Men hvorfor netop i Hvidovre? Hvad ville vi selv have følt, hvis det var os, som – måske i mange generationer – havde været Hvidovre-bønder og -borgere og nu så os truet af flere og flere forvildede københavnere, som endda blev hjulpet på vej af kyniske grundspekulanter inde i København? Der er jo *noget* rigtigt i den »doktrin«, som avispoeten Ærbødigst formulerede i sin satiriske vise: »Hvidovre for hvidovrianerne«. Det »nære samfund« er blevet et politisk slagord i de senere år, da centralisering af de fleste opfattes som en fare for demokratiet og decentralisering som dets redning. Filmen minder om, at der må være grænser for det lokale selvstyre, hvis hele samfundet ellers skal hænge sammen. Det kan stadig diskuteres, hvor grænserne bør gå.

Filmen ender godt – og kan forsåvidt styrke troen på, at det kan nytte at kæmpe for sin ret. De Hvidovre-borgere, der fortæller om den hårde tid dengang, kan vel netop gøre det med overskud og lune, fordi det endte godt. Hvad der førte til noget bedre, kan man lettere erindre uden bitterhed og sentimentalitet – end det der ikke førte til noget. Hvis man spurgte de ældste medvirkende – eller andre af samme generation – om deres syn på dengang og nu, ville de på den ene side næppe tale om de »gode gamle dage«, men måske ville de på den anden side fastholde, at der var noget godt dengang, som ikke er lige så godt nu. Et sammenhold og en evne til at glæde sig over de små fremskridt, et kampmod og netop en tro på at det kan nytte, at fremtiden rummer muligheder, som lader sig virkeliggøre.

Det gør den naturligvis stadigvæk, selv om det hele kan synes meget mere uoverskueligt og uflytteligt end dengang i Hvidovre. Ingen ville vel i tyverne i sin vildeste fantasi have forestillet sig et Hvidovre, som det ser ud i dag, da bønderne og gårdene er helt forsvundet, – og ville nogen mon have ønsket det? »Det var næsten som om byen kom for nær,« lyder de sidste ord.

Hvidovre blev ved med at være et sted, hvor man flyttede til, fra København eller provinsen, et sted at *bo*, mens man gerne havde arbejde andetsteds. Det blev ikke en kommune for velhavere og store skatteydere, derfor blev behovet for social service stort – og midlerne begrænsede, hvilket især er blevet et problem i disse nedskæringsår. Hvidovre blev ikke noget dårligt sted at bo: ingen bor nu i sammentømrede pakkasser. Bystyret, som blev ved med

Smedien i Hvidovregade 1896 (Hvidovre lok. hist. arkiv).

at være socialdemokratisk, har igennem årene ført en forholdsvis forudseende boligpolitik, har begunstiget det sociale byggeri og begrænset det private udlejningsbyggeri, det har også begrænset etagebyggeriet til hovedvejene, så at store dele af Hvidovre har bevaret, om ikke det landlige, så dog det forstadsagtige præg. Det er ikke et problem at få børnene i skole, – der er siden tyverne bygget så mange skoler, at den ældste nu er udset til at nedlægges.

Om Hvidovre i enhver henseende er blevet et bedre miljø at vokse op i, er ganske vist et spørgsmål. I en ny rapport om Hvidovres børn og unge, som foreninger i Hvidovre har udarbejdet, anføres det som karakteristisk for et godt opvækstmiljø, at det er uoverskueligt, at det fremmer et socialt engagement og modvirker isolering, at generationerne samarbejder om vigtige opgaver, og at der er produktive opgaver for alle, – og det kan vel i dag lyde endnu mere utopisk end det ville have lydt dengang i tyverne.

Villy Sørensen

At dykke ned i lokalhistorien

Lokalhistorie *kan være* folkets historie. Ofte er lokalhistorie imidlertid – som anden historie – ikke den almindelige befolknings historie (og da slet ikke de fattiges), men de til enhver tid siddende magthaveres. Udbuddet af kildemateriale – såvel tekst som billeder – røber dette.

Da vi begyndte vores research til »Dengang i tyverne«, fandt vi mange billeder af bønder og borgere, deres huse og livet omkring dem, men kun ganske få af lysthusbeboere og deres pakkassehuse.

Efterhånden som arbejdet skred frem, begyndte der dog at dukke flere billeder frem i folks private gemmer.

Med hensyn til folks personlige erfaringer – de mennesker, der var unge i 1920-erne og vidner til/deltagere i »kampen om Hvidovre« – mødte vi gang på gang bemærkninger som »jeg kan vist ikke fortælle noget særligt« eller »det jeg ved, kan vist ikke interessere nogen...«

Vi mener, at filmen modbeviser disse udsagn.

Puslespillet blev samlet brik for brik, og vi håber, at filmen vil være med til at øge forståelsen for det uhyre vigtige i at samle/opprioritere historien om det almindelige folk for eftertiden. Grav, hvor du står...

Jimmy Andreassen, Harold Ryan, Hans Erik Andersen

Filmens ide bygger på en afhandling af mag. art. Poul Sverrild: »Om de ulovlige lysthusbeboeres retsstilling i Hvidovre« og »Grav hvor du står – håndbog i at udforske et arbejde« (Svend Lindquist m.fl. – Forlaget SOC).

Denne pjece, der er udgivet af Statens Filmcentral, udleveres gratis i forbindelse med forevisning af filmen. Henvendelse til Statens Filmcentrals hovedkontor, Vestergade 27, 1456 Kbh. K. eller Jyllandskontoret, Lundingsgade 33, 8000 Århus C. Layout: Kjeld Brandt. Udgivet af SFC, 1985. Trykt hos Frede Rasmussen, København.

I Hvidovre Kommune føres der en voldsom Kamp mod de københavnske Tilflyttere

Der er saa mange, der vil emigrere
og rejse udenlands og se sig om.
Men det er ikke slet så simpelt mere,
nu bremser man Emigrationens Flom.
Enhver skal grundigt efterses i Sømmen,
forinden han faar Lov i Land at gaa.
I U.S.A. de dæmmer op for Strømmen,
og i Hvidovre gør de ligeså.

Derude vil man Fremmede ej ænse.
Sin Valgret mister man ialfald let,
naar man er kommet over Sognets Grænse.
Ialfald maa man først ha' Indfødsret.
Mod Fremmedinvasionen vil de sejre,
for deres Racerenhed vil de slaas.
Som U.S.A. i sin Tid saa paa Negre,
Hvidovrianerne nu ser paa os.

Hvis en fra Valby til Hvidovre flytter,
han bli'r derude meget ilde set.
Med Plejle og med Tapperhed beskytter
de modigt deres Nationalitet.
Den stærkest staar, som alene har staaet,
det kan man se med Amerikanerne.
Nu har derude en Doktrin de faaet:
»Hvidovre for Hvidovrianerne«.

Vi en Gesandt maa til Hvidovre sende
og ordne det ad diplomatisk Vej,
at ikke det med noget slemt skal ende,
maaske de løs fra Riget river sig.
Ja, hvorfor ikke, vil jeg gerne spør'e,
Hvidovre er en fri, selvstændig Egn.
For Norge maa der være no'et at gøre.
Jég vil dog underrette »Tidens Tegn«.